

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel 47
beeld: Digitale Beeldbank

Houtbouw en huisvesting

Terwijl de belangstelling voor de molens als industrieel erfgoed langzaam groeide, liet een herwaardering van de historische Zaanse houtbouw nog lang op zich wachten. In de opsomming van interessante gebouwen van een rijkscommissie (1921) verschenen voor Westzaan de Grote Kerk, de twee doopsgezinde vermaningen, het Reghthuys en het weeshuis. Daarnaast werd nog een tiental woonhuizen genoemd, waaronder de villa van Rote aan de Overtoom. Van de Westzaanse molens waren voor de commissie het noemen waard de paltrok molen De Grootte St. Jacob (1719, verbrand 1922), de papiermolen De Schoolmeester en de houtzaagmolen De Tweeling (1823, verbrand 1934). Van al deze monumentale gebouwen kwamen uiteindelijk maar enkele, zoals de Grote Kerk en het Reghthuys, op de rijksmonumentenlijst terecht. Opmerkelijk is dat een monumentale molen als Het Prinsenhof zelfs niet genoemd werd. Het zou nog tot ver na de Tweede Wereldoorlog duren voordat hier een kentering zichtbaar werd.

Houten huizen waren voor de plaatselijke overheid vooral een zorg. Een lange eeuw van slecht onderhoud had zijn sporen nagelaten. De kennis van de achttiende-eeuwse en vroeg negentiende-eeuwse bouwwijzen was nauwelijks meer aanwezig. Woningen, indien al bewoond, werden op een onherkenbare manier verbouwd en vergroot. Als het verval te ver was voortgeschreden, dacht men niet aan herstel of restauratie. Sloop en passende stenen nieuwbouw lag dan meer voor de hand. Als voorbereiding verscheen soms op de gevel van het houten pand het gemeentelijke bordje 'onbewoonbaar verklaarde woning'. Daar bleef het dan vaak weer een tijdlang bij. Alleen als het perceel voldoende aantrekkelijk was en een nieuwe eigenaar de middelen had voor nieuwbouw, gebeurde er iets.

In de meest welvarende dorpen langs de boorden van de Zaan ging dit proces van sloop en nieuwbouw het snelst. Langs de hoofdwegen in de industrieplaatsen Zaandam en Wormerveer verschenen soms dicht aaneen de grotere en kleinere stadsvilla's van de fabrieksdirecteuren. Tussen de Zaan en de spoorlijn stonden de woningen van de arbeiders, sinds de woningwet (1901) ook gebouwd van steen. De Gortershoeck in Zaandijk behield echter een groot deel van haar histori-

sche karakter. De vele fraaie houten Zaanhuizen hier ontkwamen aan de slopershamer, puur door hun aanzien en kwaliteit. Een langer leven was de houtbouw verder beschoren in het landelijke gebied op enige afstand van de Zaan. In Krommeniedijk, in de Noorderhoofdstraat van Krommenie, in Assendelft-Zuid en in belangrijke delen van Westzaan bleef het oorspronkelijke Zaanse karakter beter behouden dan bijvoorbeeld in Zaandam.

Onbewoonbaar verklaarde woningen aan het Zuideinde, waar nu de toegang is tot de Vogelbuurt.

De modernisering van de woonbebouwing langs de Zaan ging in grote lijnen door tot de Eerste Wereldoorlog. Daarna brak ze af. Voor de welgestelde Zaankanters kwam de auto binnen bereik. Het was nu niet meer nodig onder de rook van de fabriek te blijven wonen. De directeuren begonnen hun villa's elders te bouwen, in de rustige duinstreek of in het Gooi. Hun achtergelaten woningen langs de Zaan vonden een nieuwe bestemming als bedrijfskantoor. De sociale scheiding, die een halve eeuw eerder met de industrialisatie was begonnen, zette zich nu verder door. Aan de Zaanoevers stonden de moderne bedrijven en kantoren, in het achterland woonden de arbeiders. Op de zandgronden elders verbleven de eigenaren en directeuren. In Westzaan was de scheiding overigens minder tastbaar. De leiding van de paar grote bedrijven bleef veelal hier ter plaatse wonen.

De villa van houthandelaar Rote aan de Overtoom, nu aan de Provincialeweg.

Hof van Saenden in Wormerveer. Tien arbeiderswoningen gebouwd in 1915/1916.

De woonomstandigheden verbeterden dankzij de woningwet van 1901 overigens wel. Niet langer waren ze overgeleverd aan het winstbejag van particuliere huizenbezitters. Woningbouwverenigingen begonnen overal met de bouw van betere huurwoningen. Helpt Elkander in Krommenie nam in de Zaanstreek het voortouw (1905). In de jaren tot het eind van de Eerste Wereldoorlog zagen vervolgens in alle Zaangemeenten woningbouwverenigingen het licht. In Westzaan stichtte in 1913 een aantal notabelen de woningbouwvereniging Westzaans Belang. De groeiende plaatselijke industrieën hadden belang bij een goede huisvesting voor hun werknemers. Hun directeuren namen daarom zitting in het eerste bestuur. De zoektocht naar bouwplaatsen en financiën kon beginnen. Die viel zelfs in de optimistische tijd voor de Eerste Wereldoorlog nog niet altijd mee. Grond was schaars, geld ook.

Ontwerp van Westzaans Belang uit 1915 voor zes woningen in de Parkstraat.